

SABEM FER I FEM SABER. TROBADA DE DONES A CATALUNYA. Barcelona, 2, 3 i 4 de juny de 2006. Organització: Xarxa Feminista

La construcció repressora franquista. Les dones i la infància com a eines socialitzadores

Elena Ràfols Yuste i Maria Verdú Guinot

La construcció d'una consciència femenina específica portada a terme durant el període franquista ha arrelat en l'imaginari col·lectiu de tal manera que encara ara estem pagant les conseqüències. Hem aconseguit la igualtat de drets però no la desaparició dels rols tradicionals. Cal, doncs, no baixar la guàrdia i no cansar-nos d'explicar a les joves que el perill d'aquesta educació encara existeix i certs estereotips femenins els continuem trobant arreu perquè els poders patriarcals encara estan vigents. És necessari conèixer els antecedents històrics per entendre el moment actual.

Ja des de l'inici de la guerra civil, el 1936, tal com l'exèrcit insurgent va ocupant territoris van aplicant els propòsits del *Nou Estat*. L'1 d'abril de 1939 s'acaba la guerra oficialment. La misèria regnava arreu, les malalties es possessionaven d'uns cossos sovint famèlics, les delacions estaven a l'ordre del dia, les detencions es multiplicaven, a les presons no cabia ja ni una agulla i els afusellaments eren diaris... Mentre que molta gent patia les conseqüències del terror, d'altra vivia moments afavoridors protegida sota l'ala del nou poder.

La repressió la patien homes i dones però a elles se'ls va aplicar una violència específica de gènere, qüestió que no s'ha donat a conèixer amb la mateixa amplitud que la dels homes. Les dones dels rojos o "desafectos" van conèixer les violacions, l'oli de ricí, els talls de cabell al zero, els passeigs, els afusellaments... No totes les dones empresonades estaven implicades amb partits polítics o sindicats sinó que el sol fet de tenir un familiar en el bandol republicà ja era un motiu per castigar-les. A elles no se les tractava com a preses polítiques, sinó com a delinqüents comunes. Homes i dones van estar tractats inhumanament a les presons durant molts anys, però les dones, per les seves característiques biològiques van patir situacions diferents: robatori, malaltia i mort dels fills, embarassos per violacions, parts sense assistència, la menstruació...

Les dones havien de procurar per la pròpia manutenció, la dels fills i ajudar els familiars empresonats. Sovint no se'ls donava feina per pertànyer al bàndol derrotat i moltes van haver de dedicar-se a la prostitució. Molts fills menors són enviats a centres de protecció o de beneficència per reeducar-los. Quan el cas era a l'inrevés, ben poques dones rebien ajut dels seus homes.

A la dona se li va assignar com a única finalitat fer perdurar els valors falangistes i això només es podia fer dins l'àmbit familiar (la socialització de les persones), per tant, calia reinstaurar i potenciar uns valors femenins, arrelats des de segles: l'abnegació, l'entrega, els sentiments religiosos i la maternitat. Calia doncs una política educadora específica per a les dones ja que aquests "valors" s'havien d'assumir com a "naturals" per la dona, ja que els homes en tenien d'altres (intel·ligència, força...). Per aconseguir-ho a les dones se les va privar legalment de quasi tots els drets com a éssers humans i es va implantar un sistema repressor específic per a elles amb la construcció d'una teoria científica elaborada pel militar psiquiatra Antonio Vallejo Nágera que les compara amb les criatures i els animals.

Per posar en marxa el sistema es creen institucions educadores, de control i de repressió com la Delegació Nacional d'Auxilio Social de FET-JONS, creat el 1937. El seu origen va ser l'Auxilio de Invierno basat en el model nazi alemany. Durant la guerra van dedicar-se a tasques assistencials i de beneficència. A l'acabar la guerra, van tenir cura de les dones en el seu paper reproductor (embaràs, lactància, cria del fill...) perquè els interessava l'augment de la natalitat. És a dir, tenien cura del cos de les dones, a través d'homes metges. La Sección Femenina de Falange amb una funció educadora i de socialització tant en zona urbana com rural. Creada l'any 1934, va ocupar-se de promulgar els valors de la Falange fins a la fi del franquisme. Tenien al seu càrrec el Servei Social, una mena de servei militar femení que es va convertir en obligatori per a dones d'entre 17 i 35 anys i era indispensable per poder obtenir títols acadèmics, el passaport o el carnet de conduir. El Patronato de Protección a la Mujer amb la funció de control i càstig de totes aquelles joves més grans de 16 anys que se sortien dels criteris establerts. Les noies, sota rigorós control de religioses quedaven recloses en centres. L'Església catòlica a través dels ordes religiosos. Les monges estaven en totes les institucions n'hi havia monges o capellans, inclús en els llocs de comandament. De l'Obra de Protecció de Menors en parlarem en un apartat específic.

Es crea legislació que anul·la quasi tots els drets civils i laborals. La majoria de edat era als 21 anys per homes i dones, però les dones no podien marxar de casa sense consentiment patern fins als 25 anys excepte per casar-se o fer-se monja. La pàtria potestat era del pare. El marit era el representant legal de la dona. L'adulteri femení era castigat amb presó, mentre que per als homes s'entenia que era "una necessitat normal". A la dona casada se l'aparta del món laboral. Necessita el permís del marit per poder ser contractada i ell pot cobrar el sou de la dona i administrar-lo. A les empreses els encomanen adequar la retribució econòmica "*al diferente valor o calidad del trabajo femenino*". No podien accedir a segons quins càrrecs públics. En les zones rurals s'acceptava que les dones a més de realitzar les tasques domèstiques i cura dels fills, també ho fessin de l'hort i el bestiar, com a feines que es complementaven amb les de la casa.

Això comporta la total dependència vers el marit. Ja sabem què significa aquest fet, perquè actualment és una de les principals situacions a resoldre en els casos de violència domèstica. A la tasca domèstica s'hi afegia el treball a casa, la qual cosa ha provocat que en la vellesa no cobri pensió o sigui molt minsa. La formació molt inferior i la manca d'igualtat de condicions en l'accés al treball, fa que sigui difícil que les dones ocupin llocs de comandament.

L'educació torna a mans de l'Església. Era l'escola del nacionalcatolicisme. Es prohibeix la coeducació i s'imposa una educació sexista. Amb aquesta finalitat, els programes d'assignatures eren diferents segons el sexe. Inclús les matèries comunes s'ensenyaven de manera distinta perquè els objectius són diferents. S'havia d'educar a les nenes en les tasques pròpies del seu sexe i amb una formació cultural suficient per la labor diària com a esposes i mares. Durant la dècada dels seixanta les transformacions socio-econòmiques fan que es vagi canviant el model educatiu. Els mitjans de comunicació també feien una tasca formativa informal a través dels programes de ràdio, de les lletres de les cançons, dels serials, els consultoris, la publicitat... El resultat ara el coneixem: el sistema va anul·lar socialment a més d'una generació de dones i les va condemnar a l'anonimat i la invisibilitat.

Malgrat totes aquestes circumstàncies i la manca de drets civils, moltes dones es van organitzar des de molt aviat per demanar a les institucions millores en la seva situació i en la dels seus familiars. A partir de finals del anys seixanta formaven part dels moviments veïnals i va començar a sorgir el moviment feminista que als setanta tindrà un gran pes en el reconeixement dels drets de les dones. També va formar part de partits polítics i sindicats. Encara està per fer la història d'aquestes dones. Cal rescatar aquestes experiències per visibilitzar-les.

L'Obra de Protecció de Menors i la xarxa de beneficència van ser un dels instruments del *Nou Estat* per al control de la societat, i aquest sistema repressor s'aplicava des de la infància. A més de la fundació de l'Auxilio Social, els insurrectes van preocupar-se, des del primer moment, d'organitzar la protecció de menors establint Juntes perquè s'ocupessin dels nens orfes que es trobessin a les localitats alliberades. Poc a poc es van anar recuperant unes institucions que havien estat creades abans de la República i que durant aquesta van ser modificades o van desaparèixer. El pare de la protecció de menors va ser Ramon Albó, nascut a Barcelona, que s'hi va dedicar des dels anys 20 quan veu la situació tan penosa en què vivien els infants a les presons. Ja en un primer moment es van dictar lleis per regular la situació dels menors, però no és fins al juliol de 1948 quan es fixa el marc legal de la protecció de menors.

La llei diu que la finalitat de la protecció serà la inspecció, la vigilància, la promoció, el foment i la coordinació d'organismes i serveis de protecció. No eren només els centres de la Junta i el Tribunal de Menors, sinó que es relacionaven amb els dels municipis, les diputacions i principalment els religiosos. Del Consejo Superior de Protección de Menores depenien les Juntes de Protecció i els Tribunals Tutelars de cada localitat. A Barcelona les dependències estaven al Passeig de Gràcia, 75, principal. Aquestes institucions es finançaven gràcies al 5% de l'impost d'espectacles públics, amb donatius, voluntaris o no, i tenien un patrimoni propi molt important. El Tribunal també rebia una assignació pels nens que tenia ingressats en centres.

La protecció consistia en tenir cura de la dona embarassada, la inspecció dels centres, la denúncia i persecució dels delictes contra els menors, l'empara dels abandonats o explotats, recollint-los i proporcionant-los *educació protectora* i ensenyament professional. Cuidar, educar i instruir "*los llamados anormales*", ostentar la representació legal dels que no la tinguin i la correcció dels menors infractors de les lleis penals, prostituïts, "*licenciosos, vagos y vagabundos*"... En realitat eren nens orfes, o de famílies sense recursos, o que senzillament els havien tret de casa seva per què com que la delació era habitual i freqüent, i pràcticament obligatòria, a la família que no fos considerada moralment correcta, li podien retirar els fills sense cap explicació.

El Laboratorio Psicotécnico era una peça molt important d'aquet sistema, perquè tots els nens de la Protecció hi havien de passar. En el Laboratorio es feien les fitxes amb les quals s'elaborava la fitxa medicopsicopedagògica que marcava el menor mentre era tutelat i, fins i tot, després. Se'n feien còpies per la Junta, el Tribunal i per a tots els caps de servei que havien de tractar-lo. Un cop fet tot aquest estudi anaven als asils, les cases de família, o les granges agrícoles, com el Grupo Benéfico, la Casa de Família Moncada, l'Escuela Femenina de Educación, Santa Maria de Gimenezs a Lleida, i l'Àngel de la Guarda de Santa Perpètua de Mogoda, o les Llars Mundet, on té lloc la Trobada de Dones 2006, entre molts altres. El Consejo no tenia prous centres propis per atendre tota la demanda de places i van haver de recórrer a institucions alienes. Els ajuntaments i diputacions en tenien molt poques, i el gran

volum d'institucions que acullen aquests nens són les ordes religioses. A més, altres institucions, després de les depuracions de tot el personal sospitós de ser rojos i "desafectos" al règim els quals podien inculcar "malas enseñanzas" als infants, van passar a ordes religioses. D'aquesta manera va ser l'Església la que es va fer càrrec de tots aquests tutelats.

A tots els informes de les visitadores hi apareix la mateixa demanda de les directores: necessiten més diners. El promig de cost diari per menor en les institucions pròpies de la Junta era d'11,41 pessetes i en les institucions col·laboradores de 6,97 pessetes. Els centres també rebien donatius en espècies dels comerciants de la zona i part important dels ingressos, provenia del treball dels propis interns. A totes les institucions hi havia tallers on es feien moltes hores, perquè la millor manera d'ensenyar era amb la pràctica. La feina dels tallers femenins, a banda de servir per proveir de vestits, de roba de llit i de la casa a la pròpia institució i a d'altres, també servia per vendre a fora, en botigues col·laboradores. Una part de la recaptació es destinava a les tutelades, però no la podien rebre fins que sortissin i sota supervisió. Amb aquests diners es pagaven els estudis del menor, si s'havien de comprar llibres, o coses similars per a la institució, per ensenyar com administrar-se...

L'alimentació va variar molt durant el període estudiat, es veu en els menús –s'ha de tenir en compte que són menús que es recullen a les memòries o en els informes de les visitadores quan inspeccionen la institució. En els menús dels primers anys es veu l'absència de fruita, carn, o peix; pràcticament mengen sopa de patates a totes hores. Curiosament es diu que prenen cafè i llet que escassejaven molt. Progressivament, segon l'alimentació de la població millora i van desapareixent les cartilles de racionament i hi ha més subministraments a l'abast de la gent, millora l'alimentació dels infants interns. Però les poques vivències recollides dels nens (de les nenes no hem trobat res) en aquests internats, parlen de la gana i el fred, que en els primers anys, sobretot, són omnipresents. També parlen dels càstigs, que si bé teòricament servien per millorar el rendiment i l'actitud dels menors, en la realitat eren d'una crueltat extrema i habitualment gratuïts.

Les instal·lacions d'aquests centres generalment eren molt precàries, això repercutia en la higiene i condicions de vida dels interns que, per exemple, havien de banyar-se amb aigua gelada en ple hivern. És una època en què la tuberculosi era un flagell que va afectar principalment a la infància, però no apareix cap cas de tuberculosi, que es fes constar a les memòries. Sí apareixen recollides altres malalties com xarampió, catarro... a més a més, malalties infeccioses i de pell. També, reconeixen casos de raquitisme i desnutrició, que es curava després d'uns mesos a la institució.

La vida quotidiana estava regulada totes les hores del dia. Des que s'aixecaven fins que se n'anaven a dormir venia tot marcat per la religió. A les nenes se'ls ensenyava a llegir i a escriure, i les quatre regles bàsiques, la resta era treball en el taller on aprenien a cosir o brodar, i també feien totes les tasques de la casa. Pel que fa a l'educació les coses van començar a canviar una mica amb la Llei de Primera Enseñanza de 1945, però les noies seguien rebent una part de formació domèstica i una altra de formació intel·lectual i professional. Les inquietuds intel·lectuals en les nenes eren considerades un signe d'orgull, només podien estudiar "corte y confección" sistema Martí o com a molt secretariat, per si no aconseguien casar-se. Els nens per contra es procuraven que aprenguessin un ofici, per poder guanyar-se la vida i mantenir una família com cal. La dona només havia de ser una bona mestressa de casa.

Qui van ser aquests nens i nenes que van estar internats en aquestes institucions? De les dones en sabem poc, dels homes, algun ha deixat escrita la seva experiència. Ara estem fent una recerca per trobar dones que hagin estat internes en centres de beneficència, de la Protecció o del Tribunal per poder recollir les seves vivències i donar veu a aquestes persones.

Pensem que una de les grans víctimes, poder la gran oblidada -avui en dia que s'està recuperant la memòria de tota aquella repressió-, és la infància. Els adults, homes i dones, se'ls va reprimir però com a mínim havien tingut temps de formar-se, però els nens i les nenes, i més els d'aquestes institucions, tancats entre quatre parets, no tenien cap alternativa. La repressió per als infants va ser absoluta, total.

infanciatuseladalenfranchisme.cat